

Kvinnans ofrihet i föräldraskapet

– en kritisk ideologianalys av
jämställdhetsbonusen och vårdnadsbidraget

Abstract

The present essay examines the family policy of the current right winged government in Sweden and essentially two recently implemented incentives that aims at increasing the freedom to choose individual child-care as well as stimulating an increased gender equality both in the private- and the public sphere. The aim is to identify the ideology that permeates the family policy and from there critically examine this ideology from a feministic point of view. The methodology; critical ideology analyses is implemented on bills that examine both incentives. On the basis of feministic theory I investigate the issue of actual freedom of women and men in the parental role. How is gender equality affected by the design of parental insurance? What easily can be identified in the family policy is focus on freedom. A neutral state, free from political rules, is important in the family policy. This ideology does not take the structural oppression of women as a group into consideration, neither does it respect the created consensus between women and men regarding child-care. This essay shows that the ideology of the right winged government contributes to further reproduce the suppression of women.

Nyckelord: jämställdhetsbonus, vårdnadsbidrag, jämställdhet, frihet, kritisk ideologianalys

Antal ord: 9540

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Bakgrund	1
1.1.1	Jämställdhetsbonusen och vårdnadsbidraget	1
1.1.2	Föräldraförsäkringens politik	2
1.2	Syfte och frågeställningar	3
1.3	Tidigare forskning	4
1.4	Avgränsning och etisk reservation	5
2	Metod- och materialdiskussion	6
2.1	Metodologisk utgångspunkt	6
2.2	Kritisk ideologianalys	7
2.2.1	Tillvägagångssätt	8
2.3	Material	9
3	Teori	10
3.1	Frihet – begreppsdefinition	10
3.2	Kritisk teori	11
3.2.1	Förtryckets fem ansikten	11
3.2.2	Genussystemet och genuskontraktet	12
4	Analys	14
4.1	Familjepolitikens syfte och ambition	14
4.2	Valfrihet och självbestämmande – den största friheten	16
4.3	Familjen som en enhet	17
4.4	Konsensus mellan kvinnan och mannen	18
4.5	Kvinnans makt i den privata sfären – en illusion	19
4.6	Mäns handlingsutrymme – kvinnors ofrihet	21
5	Slutsats	23
6	Referenser	25

1 Inledning

Kvinnor och män behöver idag inte välja mellan att ha ett betalt arbete eller att ha barn – de kan välja båda. Kvinnor kombinerar ett betalt arbete med vård av barn och hem. Män kombinerar ett betalt arbete med politiskt och fackligt engagemang. (SCB, 2008: 6)

Citatet ovan är hämtat ur statistiska centralbyråns årliga utgåva av *På tal om kvinnor och män* som behandlar statistik om kvinnors och mäns livssituation. Citatet visar tydligt den bisarra och tämligen ologiska verklighet vi lever i. Kvinnor och män kan tillsammans välja att både ha ett betalt arbete och att ha barn, men det är kvinnor som vårdar barn och hem medan mäns engagemang läggs på annan aktivitet. Vägen till ett jämställt samhälle, där kvinnor och män delar lika på föräldransvaret och hushållsarbetet är lång.

Jag anser det möjligt att identifiera diskursen om och praktiken inom föräldraskapet som avgörande för att nå ett jämställt samhälle i allmänhet och på arbetsmarknaden i synnerhet. Föräldraskapet är i sin tur beroende av föräldraförsäkringen. Fram till år 1974 gick denna försäkring under namnet moderskapsersättning, som namnet vittnar om utdelades den endast till kvinnan i föräldraparet. Moderskapsersättningen ändrades vid denna tidpunkt i grunden och blev den nuvarande föräldraförsäkringen som tilldelas båda föräldrarna. Endast cirka 0,5 % av de totala föräldrapenningdagarna togs ut av män under det första året. Den privata sfären med hem och barn var inget som lockade män i någon stor utsträckning. Mäns uttag av föräldradighet har emellertid ökat sedan dess. År 2007 tog papporna ut cirka 21 % av föräldrapenningdagarna (SCB, 2008: 44).

Den första juli 2008 genomförde den borgerliga regeringen en stor förändring i föräldraförsäkringen. En jämställdhetsbonus och ett vårdnadsbidrag presenterades för oss. Den borgerliga regeringen menar att reformerna kommer att öka valfriheten för barnfamiljerna samtidigt som de stimulerar en ökad jämställdhet. Jag finner det angeläget att ur jämställdhetssynpunkt undersöka dessa incitament.

1.1 Bakgrund

1.1.1 Jämställdhetsbonusen och vårdnadsbidraget

Jämställdhetsbonusen består av en skattekreditering för den förälder som tagit ut mest föräldrapenning och som sedan börjar arbeta när den andra föräldern är

föräldraledig och tar ut föräldrapenning. Jämställdhetsbonusen betalas ut kalenderårsvis, men beräknas för var månad. Bonusens storlek beror på i vilken utsträckning som föräldrapenningen delas av föräldrarna, samt på hur hög förvärvsinkomst den arbetande föräldern har. Den högsta bonusnivån är 100 kr/dag, vilket erhålls om inkomsten i genomsnitt är minst 200kr/dag. I de fall där föräldrarna delar föräldrapenningen helt lika uppgår bonusen till 3000 kr/månad. Syftet med jämställdhetsbonusen som en skattelättnad är att stimulera den förälder som varit föräldraledig längst att börja arbeta. Utöver att vara en jämställdhetsåtgärd, gällande uttag av föräldraledighet, syftar jämställdhetsbonusen till att öka jämställdheten även på arbetsmarknaden (Prop. 2007/08:93, s. 1, 15, 17).

Lagen om kommunalt vårdnadsbidrag innebär att landets alla kommuner nu har rätt att införa, administrera och finansiera ett vårdnadsbidrag. Vårdnadsbidraget uppgår till 3000 kronor per månad och barn, det betalas ut som ett skattefritt kommunalt bidrag av de kommuner som väljer att införa detta incitament. Villkoren för att erhålla vårdnadsbidrag är att vårdnadshavaren är folkbokförd tillsammans med barnet och att barnet är mellan ett och tre år. För att uppbära fullt vårdnadsbidrag krävs dessutom att barnet inte nyttjar någon offentligt finansierad förskoleverksamhet. Vårdnadsbidragets syfte är att ge föräldrar möjligheten att tillbringa längre tid med sitt barn. Det skall utgöra ett alternativ för de föräldrar som vill vårda sitt barn i hemmet längre än vad föräldrapenningen möjliggör. Vårdnadsbidraget kan även användas deltid, så att föräldrarna/föräldern har möjlighet att gå ner i arbetstid under barnets första levnadsår (Prop. 2007/08:91, s. 1, 15, 35).

1.1.2 Föräldraförsäkringens politik

Det var i början av 1960-talet som frågan om fäders rätt till föräldraförsäkring¹ först drevs i riksdagen och det var företrädare för de borgerliga partierna, framför allt unga liberaler, som var de stora förespråkarna. Det var vikten av valfrihet som betonades, moderskapsförsäkringen utgjorde en inskränkning på familjens valfrihet och självstyre. Föräldraförsäkringen infördes den 1 januari 1974, dock blev det snart tydligt att männens delaktighet i föräldraskapet i stort sett uteblev. Med anledning av detta blev kritiken mot valfrihetsprincipen, som låg till grund för den så kallade pappapolitiken, allt starkare. En ny, intensiv debatt om föräldraförsäkringens utformning startade och kvotering var den åtgärd som nu diskuterades (Klinth, 2004: 50 f., 53). Socialdemokratins kvinnoförbund krävde en kvotering av föräldraförsäkringen, men partiet som helhet framhöll mäns rätt

¹ I sammanhanget talas det även om föräldraledighet och föräldrapenning, det kan därför vara relevant att klargöra skillnaderna. Föräldraledighet benämns den tjänstledighet som tas i samband med omvårdnad av barn. Föräldrapenning är den ersättning som betalas ut till föräldrarna. Medan föräldraförsäkring är en socialförsäkringsreform som innehåller flera former av ersättningar däribland föräldrapenningen, men även pappadagar, havandeskapspenning, föräldrapenning vid vård av sjukt barn och vid kontaktdagar med skola (Bekkengen, 2002: 12).

att arbeta. Genom en kompromiss drev socialdemokraterna förslaget om att 2,5 månader av föräldraledigheten skall öronmärkas för pappans räkning, med reservation för att den aktuella arbetsplatsen ansåg att föräldraledigheten var möjlig. De borgerliga partierna fasthöll vikten av familjernas valfrihet. Folkpartiets ungdomsförbund utmärkte sig dock och drev frågan om en delad föräldraförsäkring, mamman och pappan skulle dela helt lika på föräldraledigheten. Trots detta hade det skapats en tydlig linje mellan blocken. När det blev en borglig valseger år 1976 blev det ”familjens valfrihet” som vann över en kvoterad föräldraförsäkring (SOU, 2005:73, s. 116 *f.*). Under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet började socialdemokraterna att retirera i kvoteringsfrågan, detta i takt med att ekonomin började stagnera, arbetslösheten ökade och statsfinanserna blev alltmer ansträngda. Barnomsorgens utbyggnad ansågs viktigast och fick ske på bekostnad föräldraförsäkringens utvidgning. Det skedde även en omdefiniering av kvotering, som nu började ses som ett orättfärdigt och ineffektivt politiskt styrmedel (Klinth, 2004: 56). I början av 1990-talet startade en ny debatt om föräldraförsäkringen, nya idéer om jämställdhet hade börjat florera. Maktaspekten i frågan hade börjat ta sin form och det blev tydligt att männen var tvungna att släppa ifrån sig en del av makten och släppa in kvinnorna på sina arenor. Den dåvarande socialministern Bengt Westerberg (FP) inspirerades av teorin om könsmaktsordningen och lyckades, under den borgerliga trepartiregeringen år 1995, införa den första så kallade pappamånaden (SOU, 2005:73, s. 117). Denna obligatoriska uppdelning av föräldraförsäkringen var inte den enda stora familjepolitiska reform som genomfördes under den här perioden, strax innan implementerades nämligen även ett vårdnadsbidrag. Vårdnadsbidraget har således införts en gång tidigare, även då under borglig regering och även då i sällskap av ett incitament som skulle verka för en ökad jämställdhet. Vårdnadsbidraget avskaffades dock nästan omedelbart av socialdemokratin, som övertog regeringsställningen hösten 1994, medan pappamånaden kvarstod (Julén Votinius, 2007: 85 *f.*).

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med föreliggande uppsats är att utifrån ett feministiskt perspektiv kritiskt undersöka den nya reformerade föräldraförsäkringens påverkan på jämställdheten. Jag har för avsikt att blottlägga och kritiskt granska den ideologi som ligger till grund för den borgerliga regeringens familjepolitik. De övergripande frågeställningarna som denna uppsats berör är följande: Hur fria är kvinnor respektive män i föräldraskapet? Hur påverkas jämställdheten av den borgerliga regeringens familjepolitik? Mina konkreta frågeställningar är:

- Vilken ideologi går att finna i jämställdhetsbonusen och vårdnadsbidraget?
- Vilka implikationer får detta för kvinnors och mäns situation i familjelivet och arbetslivet?

1.3 Tidigare forskning

Det finns en betydande mängd forskning om föräldraförsäkringen, av den orsaken att det under en lång tid har varit en viktig politisk fråga för jämställdheten mellan kvinnor och män. En utökad pappaledighet ses av denna forskning som en väg mot jämställdhet såväl i den privata som i den offentliga sfären. Frågan har undersökts genom flera akademiska perspektiv, vilket leder till en god forskningsgrund med flera infallsvinklar som berikar forskningen. Nedan redogör jag för tre studier som jag anser bidragit med viktig kunskap till ämnet och som har påverkat den riktning min egen analys tar.

Helena Bergman och Peter Johansson är redaktörer för antologin *Familjeangelägenheter* som är författad av historiker verksamma vid Stockholms universitet. De bedriver tvärvetenskaplig forskning inom traditionerna politisk historia och genushistoria. Avsikten är att tillföra ett historiskt perspektiv på den snåriga debatten om familjepolitiken. Artiklarna i boken har fokus på mötet mellan stat, politik, människor och familjelivet under det gångna seklet, ur ett genusperspektiv. Här analyseras politikens roll i hur normer, antaganden och förväntningar om kvinnligt och manligt inom familjen skapas. Artiklarna visar på hur utformningen av lagar och politiska system resulterade i en styrning över människors handlingsalternativ genom att vissa möjliggjordes medan andra försvårades. Hur de normativa föreställningarna om kvinnors och mäns roller inom familjen påverkade politikens utformning analyseras, den historiska tiden är första halvan av 1900-talet. Det som framkommer i undersökningen är att den kvinnliga husmodernormen respektive den manliga försörjarmodellen, är tydliga i politiken samt i diskussionen om vem som skall styra över utformningen av socialpolitiken (Bergman, Johansson, 2002: 7-13).

Roger Klinth, forskare och lärare i utbildningsvetenskap och Tema Barn vid Linköpings universitet, har i sin avhandling *Göra pappa med barn* undersökt den svenska pappaledighetens historik och politik, under tidsperioden 1960-1995. Det är relationen mellan männen och staten som är central i undersökningen. Klinth ställer sig frågan: "Vad händer när en stat ska förändra sociala mönster inom den grupp som utgör den samhällsbärande normen – den grupp som därigenom också innehar den politiska makten?" (Klinth, 2002: 49 f.). Undersökningens fokus är vilka processer och maktrelationer som styr den politiska hanteringen av pappaledigheten. Studien visar att mäns föräldraskap, som politisk fråga, hade svårt att etablera sig och få en ideologisk tillhörighet, eftersom frågan kom att underordnas andra och inte prioriteras (Klinth, 2002: 50, 355). Analysens resultat stödjer tesen om en jämställdhet på mäns villkor, men pappapolitikens historiska process är inte endast ett resultat av manliga intressen förverkligade genom mäns kollektiva handlande. Mäns föräldraledighet var en fråga som i liten utsträckning delade män och kvinnor som grupp. Anhängare till en kvoterad föräldraförsäkring och försvarare av familjens valfrihet fanns bland både kvinnor och män (Klinth, 2002: 361).

Lisbeth Bekkengen, sociolog vid Karlstads universitet, undersöker föräldraskapet och föräldraledigheten i relation till arbetslivet i sin avhandling

Man får välja. Bekkengens forskningsfrågor rör sig kring varför män inte i högre grad tar ut föräldraledighet. Hennes avsikt är att identifiera mekanismer och strukturer inom arbetslivet respektive familjelivet som styr kvinnors och mäns inställning till arbete, familj och föräldraledighet. Bekkengen identifierar att synen på problem som uppstår inom arbetslivets arena vid föräldraledighet skiljer sig åt för kvinnor och män. Mäns problem resulterar i hinder för föräldraledighet medan kvinnors problem *inte* är ett hinder för föräldraledighet. Anledningen till denna skillnad är att män har tillgång till handlingsalternativ. Bekkengens analys av familjelivet visar på att diskursen om kvinnors makt i hemmet är vilseledande. Hon menar att kvinnan visserligen ofta har ansvaret över barn och hushåll, men att detta inte skett under mannens protester (Bekkengen, 2002: 101, 123). Bekkengen konstaterar även att det finns en stark barncentrering inom diskursen om föräldraledigheten som både kvinnor och män ger uttryck för, dock är det kvinnors ansvar att den praktiseras. Hon konstaterar även att familjelivet inte bara består av harmoni och konsensus utan även motstridiga behov och konfliktfyllda situationer. Bekkengen menar att vi anammar olika diskurser om varför män inte tar ut föräldraledighet. Skälen som anges rör arbetsplatsvillkor, ekonomiska faktorer, och att kvinnor inte vill dela föräldraledigheten, diskurser som enligt Bekkengens studie inte överensstämmer med verkligheten (Bekkengen, 2002: 148, 184)

Min ambition med denna uppsats är att bidra med kunskap till det politisk filosofiska perspektivet i frågan om föräldraförsäkringen. Med denna inriktning och ur ett feministiskt perspektiv har jämställdhetsbonusen och vårdnadsbidraget ännu inte studerats inom statsvetenskaplig forskning. Därför anser jag att denna studie är ett relevant komplement till den inomvetenskapliga forskningen om kvinnors och mäns föräldraskap.

1.4 Avgränsning och etisk reservation

Jag gör inte anspråk på att utföra en heltäckande analys av de båda propositionerna. Analysens fokus är att finna den ideologi som finns i jämställdhetsbonusen och vårdnadsbidraget, för att ur ett feministiskt perspektiv kritiskt granska denna ideologi. Jag har därför valt att inrikta mig på den borgerliga regeringens syfte och ambition i de båda propositionerna, där ideologin är som mest framträdande och blir som tydligast.

Jag är medveten om att analysen har heteronormativa förtecken. Jag önskar att undersökningen varit möjlig att genomföra utan reproducering av den heterosexuella normen. Jag anser dock att det inte är möjligt att utföra undersökningen utan de heterosexuella kategoriseringarna, eftersom problemet i min undersökning rör just relationen mellan kvinnor och män i den privata sfären. Det är maktrelationen mellan kvinnor och män som står i fokus i denna analys.

2 Metod- och materialdiskussion

Den metod som jag använder mig av för att besvara mina frågeställningar är kritisk ideologianalys, en form av kvalitativ textanalys. Den text som ligger till underlag för min analys är de två propositionerna rörande föräldraförsäkringen som den borgerliga regeringen har formulerat. Nedan följer en redogörelse för min analytiska utgångspunkt, val av metod, det metodverktyg som jag använder mig av i analysen samt en diskussion om material och urval. Min föresats är att grundligt klargöra min utgångspunkt så att det är möjligt att följa min analys och mitt resonemang på ett tydligt vis.

2.1 Metodologisk utgångspunkt

Det analytiska perspektiv som jag använder mig av i denna uppsats är ett konstruktivistiskt perspektiv. Enligt Colin Hay, i *Political Analysis – A Critical Introduction*, går den konstruktivistiska idétraditionen att finna någonstans mellan den rationella och den postmoderna världssynen. Ett av konstruktivismens syften är att undersöka innebörden av att se intressen och preferenser som sociala konstruktioner och inte objektivt givna. Konstruktivismens kärna är att vår tro och övertygelse om verkligheten, vår verklighetsuppfattning, har en avgörande roll för dess konstruktion. Således är den sociala och politiska världen en produkt av den sociala konstruktionen. Det finns ingen social värld som är oberoende av vare sig mänsklig aktivitet eller vår förståelse av den (Hay, 2002: 24).

Enligt Göran Bergström och Kristina Boréus i *Textens mening och makt* finns det en konstruktivistisk syn som anser att det är omöjligt att skilja språket och verkligheten åt. Det är särskilt den verkligheten som berör människor, och deras relationer med varandra, som den konstruktivistiska utgångspunkten menar är omöjlig att avläsa genom ett neutralt observationsspråk. I stället är det människans medvetande som skapar ett sätt att se på världen, som kan uppfattas som en ”verklighet”, genom språket (Bergström & Boréus, 2005: 22). Enligt min mening finns det ingen objektiv forskning. Jag anser att detta inte heller alltid är önskvärt, då den så kallade ”objektiva” forskningen följer de strukturer och normer som redan finns i samhället. I mitt fall, en analys av patriarkala strukturer och en rådande könsmaktsordning, skulle detta generera en tämligen beskedlig kritik av den dominerande verklighetsuppfattningen, och därmed fullständigt frångå syftet med min studie. Föreliggande analys gör alltså ingen ansats till att vara objektiv, utan jag är medveten om att mina frågeställningar, mitt val av metod, material, teori och följaktligen resultatet av min analys, är präglad och bundet av min person

och mina tidigare erfarenheter. I stället ämnar jag ge analysen legitimitet och betydelse genom en transparens i forskningsprocessen.

Jag nämnde ovan att min analys behandlar strukturer i vårt samhälle, och mer specifikt de patriarkala strukturer och den könsmaktordning som på många sätt har normaliserats och betraktas som verkliga ofta utan att varken beaktas eller ifrågasätts. Jag anser att det är av största vikt att uppmärksamma dessa strukturer och kontexter som styr vårt samhälle. Jag anser dock inte att aktörens roll skall marginaliseras i den sociala och politiska analysen, vilket är vanligt förekommande om man endast antar ett strukturalistiskt perspektiv (Hay, 2002: 102). Enligt Hay är en förståelse för de strukturella faktorerna avgörande för att kunna begripliggöra sociala och politiska förändringar. Emellertid är det problematiskt att beräkna det till synes obestämbara i sociala och politiska förändringar utan en tolkning av människors handlande. Hay anser att aktörerna har en avgörande roll vad gäller en reproduktion alternativt en förändring av existerande sociala, politiska samt ekonomiska strukturer och institutioner. Hay menar vidare att aktörer som agerar och handlar på ett rutinmässigt sätt tenderar att i sociala och politiska relationer reproducera de strukturer och mönster som är rådande i samhället, medan aktörer som aktivt motsätter sig rådande normer och konventioner tenderar att generera en förändring av existerande institutioner och praktiker (Hay, 2002: 165 *f.*). Jag ansluter mig till det struktur-aktör-perspektiv, som menar att strukturer och aktörer påverkar varandra parallellt. Denna åskådning menar vidare att aktörer finns inom en kontext med strukturer, som genererar ojämlika möjligheter och restriktioner till aktörerna. Aktörerna, i sin tur, påverkar kontextens utveckling beroende på vilka konsekvenser deras handlingar får (Hay, 2002: 116 *f.*).

2.2 Kritisk ideologianalys

Den metod jag använder mig av i denna uppsats är en kvalitativ textanalys. Regeringens politiska beslut och förslag formuleras i texter och av den orsaken finner jag det lämpligt att använda mig av dessa texter för att besvara mina frågeställningar. Den form av textanalys jag har valt att använda mig av går att finna inom idé- och ideologiforskningen, som har många olika inriktningar. En av dem är den kritiska ideologianalysen, även kallad ideologikritik, som passar väl in på min ambition med undersökningen.

Ideologi är ett begrepp som har olika betydelser. Enligt Bergstöm och Boréus finns det i ideologidefinitionen åtminstone två tydliga inriktningar. Den ena definitionen av begreppet ideologi är mer neutral. Här betraktas ideologi enbart som ett idésystem utan en inbyggnad av de effekter som en ideologi kan frambringa. Den andra definitionen, som ofta förknippas med Marx, vars ideologisyn faller inom denna definition, menar att ideologiernas funktion och effekter bör inkluderas i begreppet. Denna sistnämnda definition går i sin tur att dela in i två olika inriktningar; den negativa och den positiva traditionen. Den negativa traditionen fokuserar på maktaspekter och motsättningar i samhället, och

menar att ideologiers funktion är att dölja dessa genom olika föreställningar om verkligheten och därmed bidra till en reproducering av makten. Den positiva traditionen är dock inte fullt så inriktad på tanken om att ideologier har bestämda funktioner, utan deras utgångspunkt är att en ideologi är en återspeglning av en grups sociala levnadsvillkor och intressen (Bergström & Boréus, 2005: 150-153). Inom dessa olika inriktningar av ideologibegreppets innebörd tar jag min utgångspunkt i definitionen som inkluderar effekterna av ideologierna och däri den negativa traditionen med fokus på makt och motsättningar i samhället. Jag är av den åsikten att det finns effekter och maktaspekter i vårt samhälle som genom ideologier upprätthålls och återskapas. Enligt Bergström och Boréus är den kritiska ideologianalysen starkast förknippad med just den negativa ideologitraditionen. Den kritiska ideologianalysen har för avsikt att granska olika inslag i en dominerande ideologi och jämföra dem med den yttre verkligheten. Därigenom skall ideologin begripliggöras eller om så vill avslöjas. Bergström och Boréus menar vidare att en ideologianalys består av två stycken grundläggande delar, det första är att klargöra texten och det andra är att synliggöra den underliggande nivån. Texten som analyseras bör även relateras till den verklighet som texten berör, vanligtvis är det maktaspekterna i den sociala praktiken som är av relevans (Bergström & Boréus, 2005: 157 f., 166). Enligt Liedman i *Om ideologier* är jämförelsen mellan ideologins verklighetspåstående och verkligheten den centrala delen i ideologikritiken. Han menar vidare att den kritiska ideologianalysen framhäver ideologiska uttryck som ligger under ytan och riskerar att förbli dolt med anledning av att det ligger i ideologins eget intresse. Liedman menar att "[i]deologikritiken avslöjar ideologin (och att avslöja behöver inte nödvändigtvis innebära att komma på någon med stora skamligheter) genom att systematiskt vägra att acceptera ideologins eget uttryck." (Liedman, 1989: 30).

Den kritik som vanligtvis riktas mot den kritiska ideologianalysen är varför just en viss teori kan utsäga sig att se igenom ideologin och blottlägga den. I min ideologikritiska undersökning gör jag, som jag tidigare nämnt, dock inget anspråk på en objektiv beskrivning. Jag använder mig av kritisk teori som inte ser det meningsfullt att tala om en vetenskap fri från värderingar. Även studier som inte är öppett normativa har föreställningar och värderingar som de tar för givna, vanligtvis är det föreställningar och värderingar som inte ifrågasätter den samhällsordning som är rådande (Bergström & Boréus, 2005: 173).

2.2.1 Tillvägagångssätt

Inom den kritiska ideologianalysen finns det en öppenhet vad gäller val av tillvägagångssätt och analysverktyg. Det finns inga bestämda eller absoluta ramar för hur en kritisk ideologianalys skall vara utformad. Inslag från andra analystraditioner används ofta i samarbete med den kritiska ideologianalysens verktyg. Tillvägagångssättet för min analys är dock taget enbart ur den ideologikritiska traditionen. Det analysverktyg som den kritiska ideologianalysen använder är, mer än andra analysverktyg, inriktad mot makt och sociala praktiker (Bergström & Boréus, 2005: 166, 159). Analysen är indelad i tre delar. I den

första delen analyseras själva texten. Eftersom det rör sig om en politisk text, där de ideologiska värdena till viss del redan är manifesta, liknar denna del mer en redovisning av propositionernas syfte. Enligt Liedman är det då möjligt att delvis direkt citera texten för att belysa textens ideologi. Viktigt är att varje ideologianalys börjar med en analys av själva ytan (Liedman, 1989: 26 f., 31 f.). Den andra delen består av ett begripliggörande av den latent delen i texten. I den tredje delen läggs fokus på kontexten, texten relateras till sociala grupper och institutioner i samhället (Bergström & Boréus, 2005: 167). Jag har för avsikt att synliggöra den latent delen i texten genom att relatera den till verkligheten och kontexten. Dessa två delar är i min analys sammanflätade med varandra, eftersom verkligheten blir tydlig genom kontexten och viceversa.

2.3 Material

Det material som ligger till grund för min textanalys är propositionerna gällande jämställdhetsbonusen och vårdnadsbidraget, som implementerades den 1 juli 2008. Propositionerna belyser den borgerliga regeringens ståndpunkt, den ståndpunkt och politik som får störst utslag och som kan antas vara mest genomtänkt och övervägd. Materialet är inte så omfattande utan består endast av två propositioner, detta med anledning av mitt metodval som utöver en textanalys även inrymmer en förankring av texten i verkligheten. Jag fann det därför nödvändigt att utgå från en mindre textmassa.

Min första intention var emellertid att även analysera motioner om föräldraförsäkringen, men efter en tids läsning fann jag det svårt att följa en röd tråd. I motionerna blandas motstridiga argument som inte följer partilinjen, vilket hade varit intressant att undersöka och gjort analysen mer komplex. En sådan undersökning hade dock blivit för omfattande med tanke på uppsatsens omfång. Vissa motioner har även en utgångspunkt som skiljer sig radikalt från den diskurs och forskning som finns angående kvinnors och mäns föräldraledighet. De utgår från tanken att män diskrimineras. En sådan utgångspunkt hade medfört en analys på alltför låg nivå. Jag anser även att dessa motioner inte gör partierna rättvisa. Av dessa orsaker har jag valt att endast utgå från de mer enhälliga och förankrade propositionerna, som är den samlade borgerliga regeringens ståndpunkt i frågan om föräldraförsäkringen.

3 Teori

De teorier som jag använder mig av för att analysera mitt material har sin grund i ett kritiskt perspektiv med en feministisk inriktning, vilka jag redogör för nedan. Teoriavsnittet börjar emellertid med en teoretisk begreppsdefinition av värdet frihet, som ligger till underlag för analysen av vilken ideologi som är möjlig att identifiera i de båda propositionerna.

3.1 Frihet – begreppsdefinition

Den definition av frihet som jag har valt att utgå ifrån i denna undersökning är Isaiah Berlins numera klassiska definition av frihet, som innebär en uppdelning i ”negativ” och ”positiv” frihet (Berlin, 2006: 373). Berlin skrev sin artikel *Two Concepts of Liberty* år 1958 och den gav upphov till en långvarig debatt om frihetsbegreppet. Berlin var dock inte först med denna uppdelning av frihetsbegreppet. Även Kant, Hegel och Marx använde sig av denna begreppsuppdelning, men Berlin var först med att just fokusera på distinktionen mellan den ”positiva” och den ”negativa” friheten (Gölstam, 1995: 25).

Berlin beskriver den ”negativa” friheten som ”frihet från” och den ”positiva” friheten som ”frihet att”. Den ”negativa” friheten innebär en syn på individen som fri till den grad som en annan individ stör den enskildes aktivitet. Att vara fri är inte bli störd av andra och desto större detta område är, desto större är friheten. Politisk frihet i denna mening är helt enkelt det område inom vilket en individ kan handla ostört från andra. Den ”positiva” friheten tar sin utgångspunkt i individens önskan om att vara sin egen härskare. En önskan om att livets beslut styrs av individen själv, och inte av externa krafter av olika slag och från olika håll. ”Positiv” frihet handlar om att vara ett subjekt, inte ett objekt, som påverkas endast av sina egna handlingar och inte utifrån. Den ”positiva” friheten är inriktad på frågan om vad eller vem som innehar makten att påverka och kontrollera, att vara eller göra det ena eller det andra (Berlin, 2006: 373, 369 f.).

Trots att det råder delade meningar om Berlins fokus på just uppdelningen av frihetsbegreppet, anser jag det relevant att ta min utgångspunkt i denna teori. En uppdelning av frihetsbegreppet gör det nämligen enklare att fastställa vilken typ av frihet, vad den innebär och inbegriper, som beskrivs och beaktas i de propositioner som jag analyserar.

3.2 Kritisk teori

Min analys tar sin utgångspunkt i den kritiska teoritraditionen. Mats Alvesson och Stanley Deetz menar i boken *Kritisk samhällsvetenskaplig metod* att den kritiska teorin syftar till att åskådliggöra olika former av asymmetrier, dominans samt förvrängd information och kommunikation. Detta genom att belysa hur sociala konstruktioner av verkligheten leder till att vissa intressen gynnas medan alternativa konstruktioner döljs och undervärderas. Den kritiska forskningens syfte är att bilda nya diskussionsmönster som i sin tur leder till ett ökat och öppnare samförstånd. Centralt är kritiken mot de som innehar makt, men även att de underordnade är aktiva aktörer till sin egen underordning. Således inriktar sig den kritiska forskningen på att ifrågasätta den etablerade ordningen i stället för att bekräfta den. Därmed är föresatsen att gynna en frigörelse, en omprövning och blottlägga förtryckande idéer och identiteter (Alvesson & Deetz, 2000: 41, 13).

Utifrån det kritiska teoriperspektivet har jag valt att använda mig av teorier som ifrågasätter och problematiserar den rådande ordningen i samhället. Jag har i första hand använt mig av Iris Marion Youngs teori om förtryck samt Yvonne Hirdmans teori om genusystemet med dess kontrakt. Gemensamt för dessa båda teorier är att de anlägger ett feministiskt perspektiv och har en genusmedvetenhet i sitt problematiserande. Nedan följer en redogörelse för huvuddragen i de två teorier som ligger till grund för min analys.

3.2.1 Förtryckets fem ansikten

Iris Marion Young professor i statsvetenskap vid Chicagos universitet, känd för sina teorier om rättvisa, demokrati och feminism. Jag har valt att använda mig av Youngs teori om förtryckets fem ansikten som publicerades 1990 i *Justice and the politics of difference*. I boken utvidgar Young rättvisebegreppet. Hon framhåller att rättvisa berör så mycket mer än fördelning av materiella resurser (som är den etablerade filosofin om rättvisa), det handlar även om vilka förutsättningar medborgare ges att utveckla individuella förmågor, kollektiva samarbeten och samtal genom samhällets institutionella uppbyggnad.

Vid Youngs definition av rättvisa handlar dess motsats, orättvisan, framför allt om två hinder för medborgarens utveckling, nämligen förtryck och dominans. Även om förtryck och dominans påverkar fördelningen av materiella resurser, inverkar de även på andra frågor som; beslutsprocesser, arbetsdelning och kulturella vanor och krav. Förtryck är ett begrepp som vanligtvis endast används av olika sociala rörelser för att beskriva orättvisor i samhället. En förståelse för att förtryck både är ett rimligt och relevant begrepp att använda i detta sammanhang, kräver en syn på strukturer och sociala relationer som är väldigt annorlunda, för att inte säga oförenliga, med den liberala individualismen (Young, 2000: 50 f.). Vidare menar Young att det är viktigt att förstå förtrycket på ett strukturellt plan, närmare bestämt de systematiska hinder och begränsningar som en enskild grupp i samhället drabbas av. Det är icke ifrågasatta normer, symboler och sedvanor som

institutionaliseras i regler och rutiner, som är orsaken till de rådande strukturerna. Eftersom det finns ett strukturellt förtryck som har en systematisk karaktär blir en förtryckt grupp inte nödvändigtvis direkt utsatt av en motstående grupp medveten om sina handlingar. Det finns emellertid alltid en grupp som vinner fördelar i förhållande till en förtryckt grupp, och har således ett intresse av att upprätthålla förtrycket (Young, 2000: 53, 54 f.).

Youngs resonemang om förtryck tar även upp den sociala gruppens relevans. Hon menar att "en social grupp är ett kollektiv av personer som skiljer sig från minst ett annat kollektiv i fråga om kultur, beteende eller livsstil." (Young, 2000:56). Gruppidentiteten skapas i interaktionen mellan olika sociala gemenskaper som åskådliggör skillnader, men det finns även sociala processer inom ett samhälle som skiljer olika grupper åt. Enligt Young identifieras den sociala gruppen inte främst utifrån yttre attribut, utan utifrån känslan av samhörighet som bottnar i en gemensam historia, viss social status samt den egna självförståelsen. Utmärkande för den sociala gruppen är att den formar individer. En gruppstillhörighet skapar till viss del individens känsla av tillhörighet och utanförskap, historieuppfattning, värderingar och resonemang (Young, 2000: 56-59).

Young delar in begreppet förtryck i fem olika kategorier: exploatering, marginalisering, maktlöshet, kulturell dominans och våld. Dessa utgör förtryckets fem ansikten. Exploatering förklarar Young som "en systematisk överföring av kraft och resurser från en social grupp till en annan." (Young, 2000: 52, 66). Marginaliserad är en person som arbetsmarknaden, av olika skäl, väljer att inte använda sig av, vilket leder till att personen riskerar att leva i fattigdom med materiell nöd eller rentav dö. Maktlös är den som själv är underordnad makt men inte har någon rätt eller möjlighet att utöva makt. Att vara maktlös innebär en låg position såväl på arbetsmarknaden som i den sociala hierarkin, där få möjligheter ges till personlig utveckling (Young, 2000: 71 f., 76). Kulturell dominans uppstår då dominerande grupper i ett samhälle framställer sig och sin kultur som det allmängiltiga. En grupp som är utsatt för kulturell dominans framställs som annorlunda och i stereotypa ordalag samtidigt som den osynliggörs. Flera sociala grupper är även utsatta för systematiskt våld, ett våld som riktas mot dessa människor endast med anledning av att de är medlemmar i en viss social grupp (Young, 2000: 79, 81, 83).

För att en grupp skall räknas som förtryckt, enligt Youngs teori, krävs endast ett av de fem kriterierna överensstämmer med den sociala gruppens situation. Kvinnor som grupp drabbas av fyra av de fem kategorierna, nämligen exploatering, maktlöshet, kulturell dominans och våld (Young, 2000: 86 f.).

3.2.2 Genussystemet och genuskontraktet

Yvonne Hirdman, professor i historia vid Stockholms universitet, har utformat teorin om ett genussystem som bygger på två logiker som i sin tur skapar ett genuskontrakt. De två logikerna består av: dikotomin mellan könen, ett isärhållande av vad som är kvinnlig respektive manligt, och en hierarki mellan

könen där mannen utgör normen, det allmängiltiga (Hirdman 2004: 117). Dessa logiker skapas genom tre nivåer. Den första nivån är kulturell överlagring som en form av tankefigur om genus. Den andra nivån är social integration med dess institutioner och arbetsfördelning mellan könen. Den tredje nivån är socialiseringen som uttrycker den direkta inläringen.

I de tre nivåerna sker ett meningskapande och maktformande. Den kulturella överlagringen konkretiseras genom den sociala integrationen som har en stark inverkan på det individuella planet. Naturligtvis är även kvinnor med och skapar denna process. Trots att kvinnor har en lägre social status än män är de likaså inordnade i systemet. Det är i meningskapandet och maktformandet inom de tre olika nivåerna som det går att finna svaren på varför kvinnor accepterat sin underordnade ställning gentemot män. Hirdman förklarar detta genom att varje tid och varje samhälle har ett "kontrakt" mellan könen. Hirdman poängterar att kvinnor och män i kontraktuppgörelsen inte är jämnstarka, tvärtom menar hon att kontraktet ofta är konstruerat av den part som definierar den andra. Det är möjligt att finna det osynliga "kontraktet" mellan "kvinnan" och "mannen" på den kulturella överlagringsnivån, mellan kvinnor och män på den sociala integrationsnivån och mellan den enskilda kvinnan och den enskilda mannen på nivån för socialisering (Hirdman 2004: 119 *f.*). Genuskontraktet är således en operationalisering av genussystemet, då genuskontraktet innehar de två logikernas teori och praktik; "[k]ontrakten är i sig de ömsesidiga föreställningarna. Systemet är den process som via kontrakten skapar ny segregering, ny hierarkisering." (Hirdman 2004: 121).

4 Analys

4.1 Familjepolitikens syfte och ambition

Regeringen vill förbättra förutsättningarna för både män och kvinnor att ta ett aktivt och jämlikt ansvar för föräldraskapet, utan att för den skull frånta familjerna sitt självbestämmande. Regeringens politik ska också lägga grunden för att minska skillnaderna mellan mäns och kvinnors förutsättningar i arbetslivet. (Prop. 2007/08:93, s. 12)

Utdraget från propositionen speglar den borgerliga regeringens uttalade syfte med jämställdhetsbonusen. Ambitionen är att öka jämställdheten mellan kvinnor och män såväl inom familjen som på arbetsmarknaden. Förhoppningen är att detta skattekrediterande incitament skall locka kvinnor tillbaka till arbetslivet och män till omsorg av barn. Citatet klargör även att ambitionen med ett jämlikt ansvar för föräldraskapet inte skall påverka familjens självbestämmande. Enligt den borgerliga regeringen finns det således en uppenbar motsättning mellan ett jämlikt föräldraskap och självbestämmande. Det framgår även att familjen ses som en enhet, det är familjen som helhet som inte skall fråntas sitt självbestämmande.

I propositionen för jämställdhetsbonusen beskrivs även regeringens övergripande familjepolitik:

Familjepolitiken ska öka familjernas valfrihet och stärka föräldrarnas makt över sin livssituation. Både kvinnor och män ska kunna kombinera familjeliv med arbetsliv. Förutsättningarna för både kvinnor och män att ta ett aktivt och jämlikt ansvar för föräldraskapet bör förbättras, utan att för den skull ta ifrån familjerna sitt självbestämmande. (Prop. 2007/08:93, s. 16)

Det som skiljer syftet med jämställdhetsbonusen och syftet med den övergripande familjepolitiken är att det familjepolitiska målet har en starkare betoning på värdet frihet. Även här nämns att målet är ett aktivt och jämlikt föräldraskap, men det är syftet som kan relateras till frihet som får det största utrymmet. Vikten av familjens självbestämmande nämns återigen, men nu betonas även familjens valfrihet och föräldrarnas makt över sin livssituation. Livssituationen benämns i singularis. Ett par föräldrar, två personer har tydligen en gemensam, en enda livssituation.

Att familjepolitikens mål i större grad betonar vikten av frihet, kan förstås i ljuset av att även vårdnadsbidraget ingår i den familjepolitiska reform som den borgerliga regeringen har utfört. I förhållande till hur familjepolitiken beskrivs i

propositionen för jämställdhetsbonusen har den i propositionen för vårdnadsbidraget ett mer likriktat syfte:

I budgetpropositionen för 2007 aviserade regeringen en familjepolitisk reform för att öka familjernas valfrihet och stärka föräldrarnas makt över sin livssituation. En del i reformen avser ett införande av ett frivilligt kommunalt vårdnadsbidrag (Prop. 2007/08:91, s. 15)

Precis som i propositionen om jämställdhetsbonusen betonas familjernas valfrihet och föräldrarnas makt över sin livssituation. Däremot har vårdnadsbidraget inte som syfte att öka jämställdheten. Fokus läggs enbart på valfrihet och att stärka föräldrarnas makt. Låt oss ta ytterligare ett exempel på hur vårdnadsbidragets syfte beskrivs i propositionen:

Syftet med vårdnadsbidraget är att det ska utgöra ett alternativ för de föräldrar som vill vara hemma med sitt barn längre än vad föräldrapenningen möjliggör. Genom införandet av ett vårdnadsbidrag ges ökade möjligheter för föräldrar att vara hemma och vårda sitt barn under den period då barnet är mellan ett och tre år. (Prop. 2007/08:91, s. 35)

I citatet ovan framhålls vikten av att föräldrarna får alternativ när det gäller barnomsorg. Genom vårdnadsbidraget ges föräldrarna möjligheten att vara hemma och sköta omvårdnaden av sitt barn. Detta stämmer väl in på den valfrihetstanke som är genomgående i propositionen för vårdnadsbidraget.

Utöver att belysa vikten av självbestämmande och valfrihet understryker propositionen om vårdnadsbidraget även den borgerliga regeringens hållning när det kommer till politisk styrning:

Familjepolitiken bör respektera de enskilda familjernas val och inriktas på att så långt som möjligt vara stödjande, inte styrande. Regeringen vill att familjepolitiken ska syfta till att stärka föräldrars makt över sin livssituation och öka familjernas valfrihet. Familjepolitiken bör underlätta för föräldrar att kombinera yrkesliv med familjeliv, genom förbättrade möjligheter för båda föräldrarna att delta i arbetslivet och ta hand om barnen när de är små. Förutsättningarna för jämställdhet mellan kvinnor och män bör förbättras. Regeringen vill öka familjernas valfrihet genom att minska den nationella politiska styrningen. Familjepolitiken ska skapa goda förutsättningar för familjerna att få vardagen att fungera utifrån egna önskemål och behov, inte tvinga in barn och föräldrar i politiskt dikterade mallar. (Prop. 2007/08:91, s. 17)

Inledningsvis poängteras vikten av en icke-styrning från regeringens sida samt en ökad valfrihet. Sedan deklarerar att familjepolitiken bör underlätta kombinationen av yrkes- och familjeliv, samt att förutsättningarna för jämställdhet bör förbättras. Den borgerliga regeringen förklarar att den nationella politiska styrningen skall minskas till förmån för familjernas valfrihet. Det är en så neutral stat som möjligt som eftersträvas. Föräldrarnas självbestämmande i frågan om deras barns omsorg ses som självklart positivt. För att ytterligare belysa vikten av en neutral stat samt föräldrarnas självbestämmande används i propositionen för vårdnadsbidraget barnperspektivet som motivering:

Regeringen vill särskilt framhålla barnperspektivet i utformningen av familjepolitiken. Föräldrarna är de som har huvudansvaret för barnets välbefinnande och ska utifrån

familjens livssituation och barnets behov se till barnets bästa. Föräldrarna är också de som känner sina barn bäst. (Prop. 2007/08:91, s. 17)

I citatet ovan tillskrivs föräldrarna störst ansvar och kunskap om sina barns välbefinnande. Barnets bästa används här som motivering för att staten inte skall bedriva politik i den privata sfären. I propositionen för vårdnadsbidraget förklaras vikten av valfrihet och flexibilitet på följande vis:

En modern familjepolitik måste enligt regeringens mening utgå från att familjer är olika, har olika önskemål och behov, och är lika mycket värda. Därför är det viktigt med valfrihet och flexibilitet. (Prop. 2007/08:91, s. 17)

Den neutrala staten motiveras här med att familjerna är olika med olika önskemål och behov. Det finns inte *en* politik som kan passa *alla* och det finns inga önskemål och behov som är bättre eller har ett större värde för samhället i stort.

4.2 Valfrihet och självbestämmande – den största friheten

I de två propositionerna om jämställdhetsbonusen och vårdnadsbidraget är begreppen valfrihet och självbestämmande centrala. I jämställdhetsbonusen eftersträvas även ett ökat jämlikt föräldraansvar samt en bättre arbetsmiljö för kvinnor, det understryks dock att denna jämlikhet inte skall påverka föräldrarnas självbestämmande. Vårdnadsbidraget däremot syftar endast till att stärka valfriheten, självbestämmandet och en ökad makt över livssituationen.

Både i propositionen för jämställdhetsbonusen och vårdnadsbidraget framställs självbestämmandet som något självklart positivt. I Will Kymlickas bok *Modern politisk filosofi* återfinns denna åsikt i beskrivningen av liberalernas sätt att värdera självbestämmandet. Enligt det liberalistiska perspektivet är självbestämmandet en självklarhet som inte behöver vare sig förklaras eller försvaras. Att ge människor självbestämmande är det enda sättet att fullständigt respektera människor som moraliska varelser. För att människor skall kunna åtnjuta självbestämmande krävs det, enligt liberalerna, en neutral stat (Kymlicka, 1994: 201, 209). I propositionen för vårdnadsbidraget framgår det även att det är en så neutral stat som möjligt som eftersträvas av den borgerliga regeringen vad gäller familjepolitiken. Den neutrala staten står i kontrast till den kommunitära staten där en mer styrande stat är det önskvärda och som för en politik för ”det gemensamma bästa”. Denna uppdelning, mellan ”neutral politik” och ”det gemensamma bästa” kan vara vilseledande, menar Kymlicka. Även den liberala politiken har för avsikt att främja medborgarnas intresse. Det som särskiljer liberalismens syn på det ”gemensamma bästa” är: ”I ett liberalt samhälle är det gemensamma bästa resultatet av en process där olika preferenser, som alla räknas lika, kombineras” (Kymlicka, 1994: 208). Den kommunitaristiska utgångspunkten förordar i stället ”det gemensamma bästa” som är en specifik föreställning om det

goda livet. ”Det gemensamma bästa” anpassas inte efter människors preferenser. Värdet av en persons preferenser beror på hur väl de överensstämmer med ”det gemensamma bästa” eller på annat sätt bidrar till det (Kymlicka, 1994: 209). I den borgerliga regeringens familjepolitik är det tydligt att det är liberalismens syn på ”gemensamma bästa” som beaktas. I propositionen för vårdnadsbidraget betonas att en modern familjepolitik måste ta hänsyn till att familjer är olika och har olika önskemål och behov och att de alla är lika mycket värda. Familjerna skall ges möjlighet att välja hur omsorgen av barnen skall utformas. Den borgerliga regeringen vill genom en neutral politik uppnå ett ”gemensamt bästa” som grundar sig på individuella preferenser.

Att valfrihet, självbestämmande och den neutrala staten är framträdande i propositionerna visar på en ideologi som värderar frihet högt. Jämställdhetsbonusen syftar till att öka jämlikheten, men bara om valfriheten och föräldrarnas makt över sin livssituation bevaras. Detta tyder på en frihetssyn som menar att individen inte får bli begränsad av staten eller andra aktörer. Vårdnadsbidraget innebär ett utvidgande av familjens möjligheter att själva bestämma i valet av barnomsorg, och därmed utökas området som är fritt från andra aktörer. Den frihetssyn som finns i den borgerliga regeringens familjepolitik kan tolkas som att individen enbart är fri i den utsträckning som hon eller han inte störs av en annan aktör. Med andra ord påminner den förordade familjepolitikens syn på frihet om vad Isaiah Berlin benämner som ”negativ” frihet. Det är tydligt att det finns ett utrymme kring individen som den borgerliga regeringen är måna om att bevara, fri från andra människors inverkan och påverkan. Den privata sfären skall lämnas ostörd från politiska styrmedel. Ur ett feministiskt perspektiv står den borgerliga regeringen för en familjepolitik som tar ett tydligt ställningstagande för att det privata inte är politiskt. Inom den privata sfären skall det enligt den borgerliga regeringens familjepolitik finnas ett stort utrymme för självbestämmande. Jag kommer i det följande att, genom en feministisk förståelse, lyfta fram några aspekter som problematiserar denna ideologi.

4.3 Familjen som en enhet

I textanalysen av propositionerna som redovisats ovan förekommer det flera citat där den borgerliga regeringen framhåller vikten av valfrihet och självbestämmande. I alla dessa citat är det *familjens* valfrihet och självbestämmande som avses. Det är likaså inte individen i föräldraparet som skall få ökad makt över sin livssituation utan föräldrarna tillsammans har en gemensam livssituation och det är den som är av relevans i den borgerliga familjepolitiken. Det är familjen som enhet som skall få ett vidgat område omkring sig, fri från statens inblandning, och som den ”negativa” friheten menar; en större frihet. Enligt Klinths undersökning har det bland de borgerliga partierna under föräldraförsäkringspolitikens historia funnits en föreställning om familjen som en autonom enhet och denna familjesyn var djupt inbäddad i det borgerliga valfrihetsbegreppet. Klinth menar att ”[v]alfriheten blev synonym med familjens

valfrihet.” (Klinth, 2002: 254). Det går att konstatera att detta antagande om valfrihet även finns i propositionerna för jämställdhetsbonusen och vårdnadsbidraget. I texten problematiseras inte valfriheten och självbestämmandet utifrån det faktum att föräldraförsäkringen berör två parter i samrelation med varandra. Ett tydligt individperspektiv som värderar en ökad valfrihet och det egna självbestämmandet, är i den borgerliga regeringens familjepolitik synonymt med ett enhetsperspektiv. Att familjen ses som en enhet och därför utgör subjektet inför lagstiftningen om föräldraförsäkringen är i dag mycket ovanligt. Enligt Klinth är föräldraförsäkringen, med familjen som subjekt, en avvikelse i det svenska skatte- och socialförsäkringssystemet. Alltsedan 1960-talet har den enskilde individen i regel varit lagstiftningens subjekt. Denna princip befästes genom skatteomläggningen år 1970/71, som då ändrade huvudsubjektet i skattelagstiftningen från familjen till den enskilde individen, vilket resulterade i ett tvåförsörjarsystem (Klinth, 2002: 35 f., 106).

Jämställdhetsbonusens och vårdnadsbidragets syfte att öka valfriheten och självbestämmandet riktar sig således till familjen som enhet. Föräldrarna förväntas enligt propositionerna fatta beslut om barnomsorgen som genererar en ökad jämställdhet inom familjen och på arbetsmarknaden. Dessutom skall det finnas en ökad valfrihet och självbestämmande – en större frihet – inom de två incitamenten. För det första betyder detta att kvinnan och mannen är tvungna att bilda konsensus vad gäller uttaget av föräldraledigheten samt i frågan om vem som skall nyttja vårdnadsbidraget. Eftersom en demokratisk uppgörelse kräver minst tre personer, är det således konsensus i beslutet som är aktuellt. För det andra skall konsensusbeslutet leda till en ökad jämställdhet mellan könen och en större frihet för kvinnor respektive män.

4.4 Konsensus mellan kvinnan och mannen

Sedan föräldraförsäkringen infördes har mamman och pappan haft möjlighet att dela lika på föräldraledigheten. Merparten av föräldraledigheten tas dock ut av mamman. I den statliga utredningen *Reformerad föräldraförsäkring – Kärlek Omvårdnad Trygget*, redogörs för en enkätundersökning som bland annat undersöker föräldrarnas beslut om fördelningen av föräldraledigheten. Det framgår att 85 procent av de tillfrågade kvinnorna och männen anser att beslutet om uppdelningen av föräldraledigheten skedde i samförstånd. I de fall där den ena parten bestämde mer över utfallet, uppger både kvinnorna och männen att det var kvinnan som bestämt mest. Utredningens slutsats är dock att föräldrarna vanligtvis är tämligen överens om hur föräldraledigheten skall fördelas (SOU, 2005:73, s. 160 f.). Både kvinnor och män anser att det är kvinnan i föräldraparet som skall ta ut huvuddelen av det totala antalet föräldrapenningdagar. Den jämställdhetsbonus som har införts har för avsikt att genom ekonomisk stimulans frambringa ett mer jämlikt uttag av föräldraledigheten. Informanterna i Lisbeth Bekkengens undersökning menade att ekonomiska skäl var av betydelse för beslutet om vem som skall vara föräldraledig. Anmärkningsvärt är att vare sig om

mannen tjänar mest eller minst av föräldrarna, uppges det som en förklaring till varför mannen inte tar ut så stor del av föräldraledigheten. I de fall som mannen tjänar mest är anledningen att mannen inte skall förlora för mycket i inkomst. I de fall som mannen tjänar minst är förklaringen att mannens föräldrapenning skulle bli allt för låg. I båda dessa situationer landar beslutet i att kvinnan är hemma och är föräldraledig (Bekkengen, 2002: 176).

Enligt de två undersökningarna är föräldrar i de allra flesta fall överens om hur föräldraledigheten skall delas upp. Det skapas till synes enkelt konsensus mellan kvinnan och mannen vad gäller omsorgen av barn. Konsensusbeslutet följer de normer som finns i samhället, oavsett vilken situation och vilka omständigheter som råder, vilket exemplifieras i hur de intervjuade föräldrarna resonerade angående den ekonomiska aspekten. En vidare förståelse för hur konsensus uppstår finner vi i Hirdmans genuskontrakt. Genuskontraktet är kvinnors och mäns ömsesidiga föreställningar om kvinnans och mannens olika roller i samhället. Att kvinnor svarar för barns omsorg medan männen försörjer familjen ekonomiskt är en sådan föreställning. Både kvinnor och män bidrar till att reproducera denna ordning genom vad Hirdman benämner som genussystemet med dess tre nivåer. Den första nivån är kulturell överlagring som innebär bestämda föreställningar om genus, om hur kvinnor och män är och bör vara. Den andra nivån är social integration där ovan nämnda föreställningar institutionaliseras, bland annat i form av arbetsfördelning mellan könen. Den tredje nivån är individens socialisering in i dessa föreställningar, som startar vid födsel och pågår genom hela livet. I de tre nivåerna reproduceras de två logikerna som genussystemet bygger på, nämligen isärhållandet av könen och mannen som norm. Det finns alltså ett genuskontrakt mellan kvinnor och män, som bygger på genussystemets två logiker, som skapar kvinnors och mäns konsensusbeslut. Detta reproducerar uppdelningen mellan könen samt kvinnors underordning. Med en insikt i vilka strukturer som styr det konsensus som skapas av kvinnan och mannen i fråga om föräldraledighetens fördelning är det inte sannolikt att föräldraparet själva kommer att fatta ett beslut som leder till ett mer jämlikt uttag av föräldraledigheten. Kvinnor och män som inte aktivt motsätter sig genussystemets två logiker kommer att fatta beslut angående familjelivet som reproducerar de rådande strukturerna i omsorgen av barn. Då det är upp till familjen som enhet att besluta om omsorgen av barn kommer det bli kvinnor som även fortsättningsvis tar ut den största delen av föräldraförsäkringen. Det är samma strukturer som styr fördelningen av föräldraledigheten som fördelningen av vårdnadsbidraget, det är därför inget djärvt antagande att även vårdnadsbidraget mestadels kommer att nyttjas av kvinnor.

4.5 Kvinnans makt i den privata sfären – en illusion

I stycket ovan framgår det att det finns en diskurs om att kvinnan har en stark maktposition i den privata sfären. Denna diskurs reproduceras av både kvinnor och män. I enkätundersökningen svarade både kvinnorna och männen att det var

kvinnan som styrde beslutet om föräldraledighetens uppdelning då det inte var konsensus. I Bekkengens undersökning bekräftas denna uppfattning, kvinnans makt i den privata sfären är en diskurs som finns såväl i den offentliga diskussionen som hos de föräldrar som hon intervjuar. Bekkengen menar att det emellertid inte är någon konkurrens mellan kvinnan och mannen vad gäller att utföra arbetsuppgifterna och ansvara för arbetsområdena som finns i den privata sfären. Det finns tvärtom tydliga exempel på att mannen genom passivitet överlåter ansvaret för det obetalda hushållsarbetet och omsorgen av barn till kvinnan. Hon menar vidare att ansvaret över den privata sfären är något som mannen inte vill ha. Det är inte kvinnan som tar detta ansvar i anspråk under mannens protester (Bekkengen, 2002: 103 *f.*).

Kvinnor tar således på sig ansvaret för den privata sfären med det obetalda arbetet i hemmet och vård av barn med anledning av mäns passivitet och ointresse för området. Ruth Lister som problematiserar medborgarskapet ur ett feministiskt perspektiv menar att detta ansvar påverkar kvinnors möjligheter till fullvärdigt medborgarskap. Hon menar att kvinnors stora ansvar i den privata sfären undergräver deras möjligheter på det ekonomiska, politiska och sociala planet i den offentliga sfären – kvinnors självutveckling hindras. Till följd av detta blir mäns medborgarskap fyllt av privilegier som är inbäddade i samhällsstrukturen. Männerna får ett försprång gentemot kvinnor i den offentliga sfären som gör det möjligt att upprätthålla deras makt över kvinnor såväl i hemmet som utanför (Lister, 2003: 133). Ett tydligt exempel på hur män som grupp privilegieras av kvinnors ansvar i den privata sfären är hur det obetalda arbetet fördelas. Enligt statistiska centralbyråns undersökning arbetar kvinnor och män lika mycket, ca åtta timmar per dag, räknat över veckan som helhet. Det som skiljer är hur många av dessa timmar som är betalt arbete respektive obetalt arbete. Kvinnors arbetstid är fördelad lika på det betalda och det obetalda arbetet, medan mäns arbetstid i det betalda arbetet är dubbelt så hög än i det obetalda. Skillnaden i fördelningen av det obetalda arbetet är som störst bland småbarnsföräldrar. Bland föräldrar som är sammanboende med barn mellan 0-6 år utför kvinnor ca 42 timmar obetalt arbete under en vecka medan män utför ca 26 timmar per vecka (SCB, 2008: 40 *f.*).

Varför har då kvinnor ansvaret över den privata sfären med allt vad det innebär; dubbelarbete, minskad social status och mindre makt? Jag anser att det är möjligt att koppla kvinnors ansvar över den privata sfären till det strukturella förtryck som kvinnor som grupp är utsatta för. Detta förtryck yttrar sig på många sätt. Enligt Youngs teori om förtryck är kvinnor som grupp utsatta för exploatering, maktlöshet, kulturell dominans och våld. Inom den privata sfären är exploateringen eller utsugningen av kvinnor särskilt tydligt. Enligt Young fungerar exploateringen som en grundsten för hur strukturella maktrelationen byggs mellan olika sociala grupper. Synen på vad arbete är, vem som skall utföra arbetet och vilken ersättning som arbetet ger styrs av sociala regler och vedertagna uppfattningar. Kraft och energi överförs genom dessa föreställningar från de som inte har till de som har. Konsekvensen blir att ojämlika maktförhållanden reproduceras (Young, 2000: 66). När män genom passivitet frånsäger sig ansvar för den privata sfären uppstår en systematisk och enkelriktad överföring av kraft och resurser från kvinnor till män, vilket kommer till uttryck i att kvinnor sköter

omsorgen av barn och tar ansvaret för det obetalda hushållsarbetet. Eftersom kvinnornas makt i den privata sfären i själva verket är ett påtvingat ansvar, påverkar detta även kvinnors möjlighet till valfrihet och självbestämmande beträffande de båda incitamenten jämställdhetsbonusen och vårdnadsbidraget.

4.6 Mäns handlingsutrymme – kvinnors ofrihet

Ideologin i propositionerna för jämställdhetsbonusen och vårdnadsbidraget, förespråkar en ”negativ” frihetssyn. Det finns en självklar frihet i valfriheten, desto större område runt människan som är fritt från statens ”gemensamma bästa”, desto friare är människan. Grundtanken om självbestämmandet som något naturligt gott är tydligt i propositionerna. Jag ställer mig frågan: vems valfrihet och självbestämmande är det som den borgerliga regeringen egentligen beaktar i de två incitamenten?

För att nå valfrihet och självbestämmande krävs ett visst handlingsutrymme. Det måste finnas en möjlighet att använda den valfrihet och det självbestämmande som finns i den borgerliga regeringens familjepolitik för att det skall vara reell valfrihet och självbestämmande. Flera studier visar på att synen på uttaget av föräldraledigheten skiljer sig åt med hänsyn till om det är en kvinna eller man som skall ta ut föräldraledighet. Kvinnors föräldraledighet ses som en skyldighet och av den anledningen uppstår det inga hinder för detta uttag, eftersom en skyldighet inte kan åsidosättas. Mäns föräldraledighet ses som en rättighet, som nödvändigtvis inte måste utnyttjas (SOU, 2005:73, s. 175). Kvinnors föräldraledighet är en skyldighet medan mäns är en rättighet, i detta finns en tydlig antydning om vilket handlingsutrymme som ges kvinnor respektive män. I Bekkengens undersökning framgår det att män tar sig rätten till ett större handlingsutrymme samtidigt som kvinnan värnar om mannens behov och på så sätt förstärker mannens valfrihet. Både kvinnor och män anser att mäns föräldraledighet måste vila på valfrihet (Bekkengen, 2002: 108). Det skapas alltså olika stora handlingsutrymmen beroende på kön när det handlar om barns omsorg. Handlingsutrymmet skapas i diskursen om kvinnans skyldighet respektive mäns valfrihet till föräldraledighet. Att både kvinnor och män anser att mäns föräldraansvar skall bygga på valfrihet kan förstås enligt genuskontraktets logik, som menar att det finns en ömsesidig förståelse av kvinnors och mäns roll i föräldraskapet. Att kvinnor värnar om mäns behov är ett uttryck för mannen som norm samt det strukturella förtryck som kvinnor som grupp är utsatta för. Kvinnor drabbas av systematiska hinder och begränsningar i det dagliga livet. Att kvinnor inte har samma handlingsutrymme som män är en sådan begränsning. Även om män tar sig rätten till ett större handlingsutrymme är det varken en medveten eller utstuderad handling. Det är dock män som motstående social grupp som vinner fördelar på kvinnors begränsade handlingsutrymme. Män har således ett intresse av att detta förtryck reproduceras för att bevara sitt eget handlingsutrymme. Framför allt är det ett strukturellt förtryck. Icke ifrågasatta normer, symboler och sedvanor som institutionaliseras. För att uppnå valfrihet och självbestämmande

inom en relation som inkluderar en annan person, måste dessa två personer ha en jämn maktbalans sinsemellan. De måste vara lika fria att utöva sin valfrihet och sitt självbestämmande. I relationen mellan en kvinna och en man finns det ett strukturellt förtryck närvarande vilket i sin tur genererar en ojämn maktbalans mellan de båda. Män har handlingsutrymme och har därmed möjlighet att tillgodogöra sig valfrihet och självbestämmande. Kvinnors handlingsutrymme är däremot inskränkt och har därför begränsad valfrihet och självbestämmande. Det finns alltså anledning att misstro den valfrihet och det självbestämmande som tilldelats familjen genom den reformerade föräldraförsäkringen, eftersom det endast är män som har handlingsutrymme för valfrihet och självbestämmande.

5 Slutsats

I propositionerna för jämställdhetsbonusen och vårdnadsbidraget framgår det att frihet värderas högt, det förs fram med argument om ökad valfrihet och självbestämmande. Detta är särskilt tydligt i propositionen för vårdnadsbidraget där fokus på valfrihet, självbestämmande och föräldrarnas makt över sin egen livssituation förs fram som det enda syftet. Jämställdhetsbonusen har även som syfte att öka jämlikheten i kvinnors och mäns föräldraskap samt att förbättra kvinnors situation på arbetsmarknaden. Det framgår dock att jämlikheten inte skall påverka valfriheten och självbestämmandet, vilket jag tolkar som att friheten är det som värderas högst. Den frihet som den borgerliga regeringen har för avsikt att öka är den så kallade ”negativa” friheten, som värnar om ett stort område runt människan utan påverkan av andra, människor eller instanser. För att skapa detta område och denna frihet är det en så neutral stat som möjligt som eftersträvas. Staten skall inte påtvinga ett ovanifrån skapat ”gemensamma bästa”, utan detta skall bildas genom individernas preferenser och dessa preferenser värderas lika.

Enligt min analys finns det ur ett feministiskt perspektiv en rad brister med denna ideologi. Problemet är utgångspunkten att den frihet som den borgerliga regeringen har för avsikt att bevara/öka riktar sig till familjen som enhet. Det är inte individens valfrihet och självbestämmande som det värnas om utan familjens. Detta får som följd att kvinnan och mannen måste nå konsensus vad gäller fördelningen av föräldraledigheten samt hur vårdnadsbidraget skall utnyttjas. I min analys framgår det att om kvinnan och mannen har makt över barnomsorgens utförande kommer kvinnor att fortsätta ta den största delen av föräldraansvaret. Orsaken är att det uppstår konsensus mellan kvinnan och mannen som grundar sig på genusskapande strukturer, vilket påverkar både kvinnan och mannen att anta olika roller och arbetsuppgifter inom relationen. Det kommer således inte att leda till en ökad jämställdhet, vare sig i familjelivet eller på arbetsmarknaden.

Det finns skäl att ifrågasätta valfriheten och självbestämmandet i jämställdhetsbonusen och vårdnadsbidraget. Förtryckande strukturer gör att kvinnor har ansvaret över den privata sfären med det obetalda hushållsarbetet och omsorgen av barn, vilket leder till att kvinnor får ett snävt handlingsutrymme när det handlar om att kombinera barn och arbete. Män däremot har tack vara ett föräldraansvar som vilar på valfrihet och kvinnors ansvar i den privata sfären ett stort handlingsutrymme vad gäller att kombinera den privata och offentliga sfären. Handlingsutrymmet skiljer sig åt för kvinnor respektive män och de har därmed olika stora möjligheter att använda sig av valfriheten och självbestämmandet som finns i den borgerliga regeringens familjepolitik. I enlighet med den ”negativa” frihetssynen är kvinnor och män fria från styrning i den privata sfären med resultatet att kvinnor inte är fria att välja den offentliga sfären. Den ”negativa”

frihetssynen genererar således en icke-frihet för den sociala grupp som är underordnade i samhället.

Den borgerliga regeringen menar att de eftersträvar en neutral politik i den privata sfären. Enligt min analys är denna politik allt annat än neutral, då den väljer att ha familjen som subjekt i föräldraförsäkringen – något som är mycket ovanligt i dagens svenska skatte- och socialförsäkringssystem. Den borgerliga regeringen förespråkar frihet med valfrihet och självbestämmande, men tar inte hänsyn till att kvinnor idag inte är fria att ta del av valfriheten och självbestämmandet. Min analys visar att denna familjepolitik gör kvinnor ofria i sitt föräldraskap. Den ideologi som finns i den borgerliga regeringens familjepolitik tar ställning för män mot kvinnor.

6 Referenser

Litteratur

Alvesson, Mats – Deetz, Stanley, 2000. *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.

Bekkengen, Lisbeth, 2002. *Man får välja – om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv*. Malmö: Liber.

Bergström, Göran – Boréus, Kristina, 2005. ”Samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys”, s, 9-42, ”Idé- och ideologianalys”, s, 149-179, i Bergström, Göran – Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Berlin, Isaiah, 2006. ”Two Concepts of Liberty”, s, 369-386, i Goodin, Robert E. – Pettit, Philip (red.), *Contemporary Political Philosophy. An Anthology*. Andra upplagan. Malden, Mass: Blackwell.

Gölstam, Algot, 1995. *Frihet, jämlikhet, demokrati. Etik och människosyn inom liberal och socialistisk tradition*. Stockholm: Gotab.

Hay, Colin, 2002. *Political Analysis. A Critical Introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Hirdman, Yvonne, 2004. ”Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning” s, 113-133, i Carlsson Wetterberg, Christina – Jansdotter, Anna (red.), *Genushistoria. En historiografisk exposé*. Lund: Studentlitteratur.

Klinth, Roger, 2002. *Göra pappa med barn. Den svenska pappapolitiken 1960-1995*. Umeå: Boréa Bokförlag.

Klinth, Roger, 2004. ”Att kvotera eller inte”, s, 48-60, i Lorentzi, Ulrika (red.), *Vems valfrihet? Debattbok för en delad föräldraförsäkring*. Stockholm: Agora.

Kymlicka, Will, 1994. *Modern politisk filosofi. En introduction*. Nora: NYA DOXA.

Liedman, Sven-Eric, 1989. ”Om ideologier”, s, 7-45, i Liedman, Sven-Eric – Nilsson, Ingemar (red.), *Om ideologi och ideologianalys*. Göteborg: Arachne.

Lister, Ruth, 2003. *Citizenship: Feminist Perspectives*. Andra upplagan. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Proposition 2007/08:91. *Vårdnadsbidrag – familjepolitisk reform*.

Proposition 2007/08:93. *Jämställdhetsbonus – familjepolitisk reform*.

Young, Iris Marion, 2000. *Att kasta tjejkast. Texter om feminism och rättvisa*. Stockholm: Atlas, cop.

SOU, 2005:73. *Reformerad föräldraförsäkring. Kärlek Omvårdnad Trygghet*. Stockholm: Elanders Gotab AB.

Statistiska centralbyrån, 2008. *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet 2008*.

Votinius Julén, Jenny, 2007. *Föräldrar i arbete. En könskritisk undersökning av småbarnsföräldrars arbetsrättsliga ställning*. Göteborg och Stockholm: Makadam förlag.